

Nataša Janković*

Univerzitet u Beogradu
 Učiteljski fakultet

Nenad Tomović**

Univerzitet u Beogradu
 Filološki fakultet

Bojana Gledić***

Univerzitet u Beogradu
 Filološki fakultet

NACIONALNA KULTURA U UDŽBENICIMA ENGLESKOG JEZIKA[†]

Originalan naučni rad
 UDC 316.722:[811.111'243(075)
<https://doi.org/10.18485/kkonline.2017.8.8.3>

Udžbenici stranih jezika, uključujući i engleski, uz sam jezik najčešće prikazuju i kulturu koja pripada govornoj zajednici čiji se jezik izučava. Na tržištu se danas može naći mnoštvo udžbenika engleskog jezika koji jezik predstavljaju kroz kulturu anglofonih zemalja, dok je kultura iz koje potiču učenici uglavnom retko zaustupljena. Iako veliki izdavači imaju izdanja prilagođena velikim tržištima, kao što su npr. indijsko, kinesko ili neko veće evropsko, kulture čiji su nosioci jezici sa manjim brojem govornika su uglavnom retko zastupljene u udžbenicima štampanim u anglofonim zemljama. Iako neki izdavači nude i lokalizovane verzije udžbenika, lokalizacija se uglavnom sprovodi u manjim segmentima, dok je veći deo nastavnog materijala zasnovan na kulturi anglofonih zemalja. Samim tim, udžbenici stranih autora, pisani za međunarodna tržišta, nikada ne mogu u potpunosti da zadovolje zahteve nacionalnih nastavnih programa, niti potrebe učesnika u nastavnom procesu.

Spoj elemenata različitih kultura idealan je okvir za usvajanje jezika u korelaciji sa drugim školskim predmetima koji po svojoj prirodi uključuju i kulturu, što predstavlja jedan od najvažnijih aspekata savremene nastave stranih jezika. Iako nije sporno da se u slučaju nastave engleskog jezika kultura anglofonih zemalja mora predstaviti, postavljaju se pitanja koji će kulturni elementi biti poznati učenicima, koji se elementi moraju dodatno objasniti, kao i to u kolikoj meri je u udžbenik potrebno inkorporirati domaću (izvornu) kulturu i kako je povezati sa stranom (ciljnom) kulturom.

U ovom radu cilj nam je da damo okvirni model koji može da prevaziđe pomenute probleme i ponuditi opšte smernice za pisanje udžbenika namenjenih domaćem tržištu, a kao metod smo koristili deskriptivnu i komparativnu analizu.

Ključne reči: nacionalna kultura, strana kultura, interkulturalna komunikativna kompetencija, udžbenik stranog jezika, udžbenik engleskog jezika

---

* Univerzitet u Beogradu, Učiteljski fakultet, Kraljice Natalije 43, 11000 Beograd; e-mail: natasa.jankovic@uf.bg.ac.rs

** Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: nenad.tomovic@fil.bg.ac.rs

*** Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: bojana.gledic@fil.bg.ac.rs, bojanadgledic@gmail.com

† Rad je predstavljen na međunarodnoj konferenciji *Rano i početno učenje stranih jezika u formalnom obrazovanju* održanoj 7-8. oktobra 2016. na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu

1. Uvod

Želje i potrebe za učenjem novog jezika nisu jednako uslovljene kod svih budućih govornika tog jezika. Ovladavanje stranim jezikom umnogome zavisi od uslova i okruženja u kojima se taj proces odvija. Heterogena internacionalna grupa polaznika koji u datom trenutku zajedno pohađaju kurs jezika bitno se razlikuje od homogene grupe vršnjaka koji godinama dele iste školske klupe. Sastav grupe polaznika i ciljevi nastave bitno će usloviti metode rada, kao i izbor materijala. Da bi nastava stranog jezika što manje imala veštačku formu simulacije i što više podsećala na prirodni proces usvajanja jezika, potrebno je stvoriti ambijent realne komunikacije. Verodostojna razmena mišljenja između pripadnika različitih kultura na istom jeziku često je otežana bez poznavanja bitnih odlika i elemenata njihovih kultura.

U tom smislu, kao osnovno nastavno sredstvo, bitan izvor podataka i pokazatelj obrazaca pravilnog izražavanja i ophođenja, udžbenik predstavlja jedan od elementarnih preduslova za uspešnu nastavu stranog jezika i uvođenje učenika u svet interkulture komunikacije. Međutim, izvesno je da osmišljavanju sadržaja u udžbenicima ne mogu jednako da pristupaju predstavnici strane i nacionalne kulture. Autori udžbenika koji pripadaju ciljnoj kulturi teško mogu da uspostave ravnopravan odnos elemenata dve kulture koje se susreću u toj razmeni znanja. Izazovi koji se pred ove dve grupe autora postavljaju nisu isti, kao što nisu ni ciljevi učenja različitih grupa polaznika.

Iako veliki izdavači imaju izdanja prilagođena velikim tržištima, kao što su npr. indijsko, kinesko, arapsko ili neko veće evropsko, kulture čiji su nosioci jezici sa manjim brojem govornika uglavnom su retko zastupljene u udžbenicima štampanim u anglofonim zemljama. Mada pojedini izdavači nude i lokalizovane verzije udžbenika, lokalizacija se uglavnom sprovodi u manjim segmentima, dok je veći deo nastavnog materijala zasnovan na kulturi anglofonih zemalja. Samim tim, udžbenici stranih autora, pisani za međunarodna tržišta, nikada ne mogu u potpunosti da zadovolje zahteve nacionalnih nastavnih programa, niti potrebe učesnika u nastavnom procesu. Ujedno, kulture ovih naroda nisu dovoljno zastupljene u nastavnim materijalima kreiranim za međunarodno tržište, jer je neizvodljivo da udžbenik pisan za mnoštvo zemalja među svoje stranice uvrsti bar po jedan kratki segment posvećen kulturi svake od tih zemalja. Da li bi se to, sa aspekta potreba korisnika udžbenika, moglo smatrati adekvatnim predstavljanjem elemenata kulture iz koje potiču? Koliko je izvesno da

autori udžbenika poznaju specifičnosti različitih kultura, koje nužno uslovljavaju proces usvajanja datog stranog jezika?

Moglo bi se poći od pretpostavke da udžbenici pisani za međunarodno tržište neće jednako dotaći sve ciljne grupe, niti će kod svih postići željene efekte. Nastavni planovi i programi višemilionskog međunarodnog tržišta nisu isti. Razlikuju se i greške koje su tipične za izvorne govornike određenih jezika, pa tako npr. izvorni govornici slovenskih jezika često imaju probleme sa upotrebom člana, izvorni govornici španskog sa razlikovanjem glasova /b/ i /v/, dok je i englesko retrofleksno /r/ mnogima problematično.

2. Učenje stranog jezika i sticanje komunikativne kompetencije

Učenje stranog jezika proizlazi iz potrebe da se njime služimo u komunikaciji, ali suština tog procesa podrazumeva razmenu znanja, stavova i informacija. Da bi se ova razmena ostvarila, potrebno je da učenik razvije komunikativnu kompetenciju. Da bismo u komunikativnu kompetenciju uključili i druge aspekte, pre svega kulturne, podrazumevaćemo da komunikativna kompetencija uključuje gramatičku, sociolingvističku, strategijsku i diskursnu kompetenciju (Canale and Swain 1980; Canale 1983). Može se reći da sve tri potkompetencije, osim gramatičke, sadrže kulturu, budući da se norme u komunikaciji na njoj i zasnivaju.

Ovde bi trebalo napomenuti da jezički ispravni, ali kulturološki pogrešni obrasci ponašanja mogu da izazovu ne samo nesporazume, već i potencijalne konflikte usled sociopragmatičkih ili pragmalingvističkih neuspeha, odnosno grešaka (engl. *sociopragmatic/pragmalinguistic failure*), tj. nepoznavanja važnih nepodudarnih aspekata dve kulture. Sociopragmatički neuspeh se može definisati kao situacija kada učenik ne izvrši odgovarajući ilokucionni čin, kao npr. kada se ne zahvali ili ne reaguje adekvatno na komplimente, dok pragmalingvistički podrazumeva da učenik koristi neodgovarajuća jezička sredstva kako bi izvršio određeni govorni čin, pa se npr. zahvaljuje rečima *Bog te nagradio* umesto jednostavnim *hvala* (prema Thomas 1983: 99 i Leech 1983: 10-11). Stoga proces učenja, mada suštinski usmeren ka drugom jeziku, ne treba da bude ograničen samo na usvajanje elemenata ciljne kulture, već učenika treba da osposobi da primenom stranog jezika što adekvatnije predstavi i sopstvenu kulturu, odnosno da shvati kuturnu različitost.

Na ovom mestu možemo uvesti i pojam interkulturne komponente, koja je takođe bitna za komunikaciju dva pripadnika različitih kultura. Interkulturna komponenta „podrazumeva sposobnost da se simboli, vrednosti i pravila tuđe kulture

u kontekstu te kulture na odgovarajući način interpretiraju i upotrebljavaju”, kao što navodi Vujović (2004: 101), smatrajući da je (pored fonetske, morfološke, sintaksičke, semantičke i pragmatičke) i ta komponenta neophodna da bi udžbenik stranog jezika zadovoljio ciljeve nastave i omogućio usvajanje relevantnih znanja i veština. U prilog tome, autorka podseća na preporuke nadležnog ministarstva (Ministarstvo prosvete i sporta 2001: 158), prema kojima jezički iskazi korišćeni u udžbeniku moraju da budu prihvatljivi, a za procenu njihove prihvatljivosti, pored dobrog osećaja za jezik, neophodna su i detaljna znanja o sociokulturnim diferencijacijama (Vujović 2004: 101). Srodan, a u nauci prisutniji pojam jeste interkulturalna komunikativna kompetencija, a za koju se može reći da podrazumeva sposobnost učenika da razume i jezik i ponašanja ciljane zajednice, da ih objasni pripadnicima svoje zajednice i obrnuto (Byram 1997).

Kulturne razlike između dva jezika mogu se videti u mnogim aspektima njegove svakodnevne upotrebe. Na primer, kada se učenik obraća nastavniku, u srpskom jeziku se uobičajeno koristi titula (*učitelju, nastavniče, profesore* itd.), dok je u anglosaksonskoj kulturi uobičajeno koristiti *Mr./Mrs./Miss/Ms.* + prezime, što je uslovljeno kulturnim obrascima uobičajenim u navedenim sredinama. Osim toga, prodavac sa engleskog govornog područja može pozdraviti nepoznatog kupca manje formalnim *hello*, dok se u srpskoj govornoj sredini očekuje formalnije *dobar dan*. Zbog toga se može desiti da se učenik kome je maternji jezik srpski obrati stranom nastavniku sa *teacher*, ili da se začudi ukoliko ga strani prodavac pozdravi običnim *hello* ili *hi*. Iako navedene razlike mogu da predstavljaju problem, one se relativno lako mogu prevazići, što se smatra poželjnim i potrebnim. Naime, kako navodi Korbet (Corbett 2003: 2) pozivajući se na Bajrama (Byram 1997), primarni cilj nastave stranog jezika ne bi trebalo da bude stvaranje novog izvornog govornika, već stvaranje govornika koji poseduje interkulturalnu komunikativnu kompetenciju. Savremeni način života mnoge od njih upućuje na dodatno učenje ili usavršavanje jezika, te bilo da je reč o učenju jezika kao drugog ili stranog, međusobno razumevanje na svim poljima poprima sve veći značaj, čak i veći u odnosu na tačnost upotrebe samog jezika, o čemu se i na međunarodnim skupovima posvećenim jeziku često mogu čuti argumenti eminentnih predstavnika anglofonih centara znanja.

Ovde možemo uvesti i širi kontekst poimanja nacionalne kulture. Raspravljajući o međunarodnim kulturnim odnosima i modelu centar/periferija sa aspekta teorije kulturnog imperijalizma, Šobe i Marten (2014: 310) ističu značaj nacionalne kulture: „Postoji mobilnost, ali i statičnost, postoji komunikacija, ali i granice, delokalizacija, ali

i teritorije. Važno je lokalno (koje takođe može da bude nacionalna teritorija), te i kultura ili kulture kao glavno mesto odvijanja aktivnosti lokalnog." U prilog tome, pored ovih autora i Đorić Francuski (2015: 14, 136) podseća na pojam takozvane *hibridnosti*³, odnosno osećaja paralelnog pripadanja dvema kulturama. U današnje vreme nije retkost da pripadnici pojedinih naroda gravitiraju upravo ka onim zemljama čiji su jezik učili kao drugi, usled istorijskih procesa kolonizacije i socio-ekonomskih migracija, ali i ka drugim stranim zemljama čiji jezik nedovoljno poznaju, donoseći sa sobom i svoju nacionalnu kulturu. U kontekstu međunarodne rasprave o kulturnoj diplomatiji,⁴ Vikeri (Vickery, u Dragičević Šešić 2017: 46) podseća da su, usled globalnog neoliberalnog kapitalizma i potražnje za jeftinom radnom snagom, mnoge evropske zemlje danas suočene sa neuobičajeno raznovrsnim internacionalizovanim populacijama.

Ukratko, ovo poglavlje možemo zaključiti konstatacijom da uspešno ovladavanje stranim jezikom, odnosno komunikacija na stranom jeziku, zahteva poznavanje kulture jezika koji koristimo, ali i da i sami moramo biti svesni drugih kultura čak i kada delujemo u spostvenoj sredini.

3. Kultura u udžbenicima stranog jezika

Ne treba smetnuti sa uma činjenicu da osnovni cilj učenja stranih jezika nije ispunjavanje zahteva nastavnog plana i programa, dobijanje ocene, niti sticanje bodova, već pripremanje učenika da jezik koji uče koriste u kontaktu sa predstavnicima drugih naroda, bilo da je reč o ličnim ili profesionalnim potrebama. Kao sagovornik u međunarodnom kontekstu pred drugima ostavljamo utisak ne samo o sopstvenim kvalitetima, već i o svom obrazovanju i kulturi iz koje potičemo. Prema novijim istraživanjima, nastavnici stranih jezika koji su tokom svog obrazovanja i profesionalnog razvoja imali prilike da na polju znanja, veština i stavova razvijaju interkulturnu kompetenciju uporedo sa metodičko-didaktičkim kompetencijama, pokazuju bolje rezultate od nastavnika koji se nisu bavili međukulturno relevantnim sadržajima (Petravić 2016: 327).

---

³ „U svim tim *mladim* državama posle odlaska kolonizatora ostali su duboki tragovi kolonijalnog obrazovanja i upotrebe kolonizatorovog jezika, u vidu uticaja na kulturu i identitet novih nacija, tako stvarajući hibridne tvorevine u pojedinim oblastima kulture, uključujući i književnost“ (Đorić Francuski, 2015: 14). Pojam hibridnosti u postkolonijalnu teoriju uveo je Homi Baba. (Baba 2004).

⁴ Kulturna diplomatija predstavlja „međunarodnu razmenu ideja, podataka, umetnosti i drugih vidova kulture u cilju negovanja uzajamnog razumevanja pripadnika tih naroda“ (Cumings 2003: 1, prema Waller 2009: 74). Kao takva, kulturna diplomatija naziva se i javnom diplomatijom ili 'mekom silom' (Dragičević Šešić 2017: 51).

Elementi kulture čine jednu od ključnih oblasti jezičke građe u okviru savremene nastave stranih jezika. S jedne strane, elementi kulture odnose se na grupe tema usmerenih ka: geografskim odlikama zemlje, istorijskim događajima i ličnostima, tradiciji i običajima, naučno-tehnološkim dostignućima, ekonomsko-političkim aspektima, svakodnevnim navikama i karakternim osobinama naroda čiji jezik se uči (Vujović 2004: 35). S druge strane, u elemente kulture nužno spadaju i načini izražavanja i ophođenja u komunikaciji sa drugima. Za ovaj aspekt jezika u stručnoj literaturi autori koriste različite izraze, kao na primer: *diskurs* (Ellis 1996: 611), *konverzioni diskurs* (Cook 1997: 14), *funkcije* (Spratt et al. 2005: 5) ili *komunikativne funkcije* (Scrivener 1994: 73; Graves, 2000: 44). Pod time se podrazumeva svrha zbog koje neko koristi jezik, a koja se vezuje za određeni kontekst, tj. situacije (Graves 2000: 46), kao što su: pozdravljanje, izvinjavanje, zahvaljivanje, davanje saveta, izražavanje dopadanja/nedopadanja, iskazivanje slaganja/neslaganja, upućivanje poziva, molbe ili zahteva, itd. (Spratt et al. 2005: 17). Reč je, zapravo, o oblasti od suštinskog značaja za svakoga ko se nađe u direktnom kontaktu ili prepisci sa osobom koja se u sporazumevanju, služi jezikom koji učenik teži da savlada. Zato je važno u nastavi jezika od samog početka raditi na razvijanju ovih komunikativnih funkcija, odnosno formi izražavanja u svakodnevnim situacijama.

Spoj elemenata različitih kultura idealan je okvir za usvajanje jezika u korelaciji sa drugim školskim predmetima (društvene nauke, umetnički predmeti i sl.) i svakodnevicom (životni stilovi, zdravlje, zanimanja, interesovanja i sl.), što predstavlja jedan od najvažnijih zahteva savremene nastave stranih jezika. Iako nije sporno da se kultura anglofonih zemalja mora predstaviti u udžbenicima engleskog jezika, postavljaju se pitanja koji će kulturni elementi biti poznati učenicima, koji se moraju dodatno objasniti, kao i to u kolikoj meri je u udžbenik potrebno inkorporirati domaću (izvornu) kulturu i kako je povezati sa stranom (ciljnom) kulturom, kojima će biti posvećeno više reči u narednom odeljku.

Prema onome što navode Kortaci i Đin (Cortazzi and Jin 1999: 204-5), kulturni sadržaji koji se pojavljuju u udžbenicima stranih jezika mogu se podeliti na tri kategorije – izvorna kultura (koja se može poistovetiti sa nacionalnom kulturom učenika), ciljna kultura (strana kultura koja pripada jeziku koji se uči) i međunarodna ciljna kultura (sve ostale kulture koje ne spadaju u prve dve kategorije). Ovde možemo konstatovati i da postoje kulturno neutralni sadržaji, premda njih nećemo obrađivati jer nisu tema rada. Da bismo ujednačili terminologiju, pod izvornom kulturom ćemo

podrazumevati nacionalnu, pod ciljom kulturom stranu, a treću kategoriju ćemo nazivati skraćeno – međunarodna kultura. U ovom radu ćemo pod međunarodnom kulturom podrazumevati sve opštepoznate tekovine koje potiču iz nacionalnih kultura, ali i one koje su specifične za pojedine nacionalne kulture i nisu mnogo poznate van granica te kulture.

Suštinski gledano, međunarodna i nacionalna kultura mogu se preplitati, što zavisi od stepena u kome nacionalna kultura inkorporira međunarodnu, ali i od toga šta je nacionalna kultura dala međunarodnoj kulturi. Tako npr. lekcija o proslavi Božića po gregorijanskom kalendaru deluje jednako blisko učenicima iz zemalja gde se tako slavi, ali ne i onima gde se slavi po julijanskom kalendaru ili gde taj praznik uopšte ne postoji. S druge strane kod široko rasprostranjenih normi, kao što je npr. rukovanje pri pozdravljanju ili upoznavanju, postoji gotovo apsolutno poklapanje u velikom broju kultura. Kao što smo već naveli, sam pojam međunarodne kulture je dosta širok, pa se zato može desiti da neki elementi međunarodne kulture ne budu dovoljno poznati učenicima, što ima implikacije na lekcije koje sadrže međunarodnu kulturu. Na primer, može se desiti da učeniku iz Azije nisu dovoljno poznate velike evropske prestonice i njihova obeležja, pa se u lekciji gde se traži da se Ajfelova kula poveže sa Parizom ili Koloseum sa Rimom ovakva aktivnost mora adaptirati.

Važnost kulture u učenju stranog jezika se možda najbolje odražava u nastanku pristupa poznatog kao interkulturalna nastava jezika (iCLT), koja podstiče i upotrebu nacionalne kulture. Ona zapravo naglašava važnost razumevanja sopstvene kulture i njen odnos prema drugim kulturama, kako navode Njutn i saradnici (Newton et al. 2010: 55), što je i stav koji se može videti u Zajedničkom evropskom referentnom okviru za jezike (CEFR 2001). Autori dalje navode i da interkulturalna nastava „podstiče učenike da tragaju za sličnostima i razlikama između sopstvene i strane kulture koristeći sopstvenu kulturu kao polazište“ (Newton et al. 2010: 55).

4. Nacionalna kultura u udžbenicima stranog jezika

Odlike nacionalne kulture često se mogu primetiti među neizvornim govornicima engleskog jezika, bilo da govorimo o jezičkom, bilo o vanjezičkom nivou. Ona se na jezičkom nivou može manifestovati kroz pogrešan način obraćanja (npr. nastavniku sa *teacher*, kada je u pitanju engleski), kao i kroz sociopragmatske i pragmalingvističke neuspehe, tj. kada npr. izostane zahvaljivanje, pohvala i slično, odnosno kada se govornici ne izraze na odgovarajući način, što smo već i ranije naveli. S obzirom na to da internacionalna komunikacija podrazumeva sagovornike različitog kulturnog

porekla, osim uvažavanja obrazaca ponašanja tipičnih za ciljnu kulturu, jednako je važno sagovornike blagovremeno upoznati sa elementima sopstvene kulture. Ukratko, potrebno je da učenici postanu svesni šta se podrazumeva pod kulturom i koji su aspekti njihovog ponašanja i upotrebe jezika kulturno specifični (Newton et al. 2010: 51). Jedan od tipičnih primera koji obično izaziva trenutnu zbunjenost bar jednog, ako ne i oba sagovornika, jeste srdačan pozdrav ljubaznog domaćina iz Srbije koji će dragog gosta i prijatelja iz druge zemlje pozdraviti tako što će ga tri puta poljubiti u obraz, a ne dva puta, što je uobičajeno kod mnogih drugih naroda ili jednostavno rukovanjem. Isto tako, nepoznavanje geografskog položaja države sagovornika, naziva značajnih mesta ili imena znamenitih ličnosti nečije zemlje u zajedničkom susretu može da deluje uvredljivo, čak i ponižavajuće. Stoga je postupno i višegodišnje upoznavanje učenika sa elementima strane kulture i njihovo navikavanje da adekvatno predstavljaju svoju kulturu od izuzetno velikog značaja za buduću primenu jezika koji uče. Time i nacionalna kultura u udžbenicima stranih jezika čini neophodan element koji podstiče interkulturalnu komunikativnu kompetenciju.

Što se tiče stavova o upotrebi nacionalne kulture u udžbeniku stranog jezika (ili u našem slučaju engleskog), mnogi eminentni stručnjaci se slažu da ona svakako ima svoje mesto, što se moglo i indirektno zaključiti iz nekih ranije navedenih tvrdnji. Ukoliko pogledamo konkretnu problematiku kulture u udžbenicima, možemo početi od Bajrama (Byram 1997: 46), koji navodi da nastava stranog jezika u okviru institucije opšteg obrazovanja treba da razvije kritičku svest o vrednostima i značaju kulturne prakse i u sopstvenoj i u stranoj kulturi. Sličan stav ima i Kler Kramš, koja smatra da je u učionici bitno „uspostaviti 'sferu interkulturalnosti'“ (Kramsch 1993:205) imajući u vidu da je za shvatanje strane kulture potrebno uspostaviti njenu vezu sa sopstvenom, odnosno nacionalnom kulturom. Ovoj grupi autora se pridružuje i Korbet (Corbett 2003: 2), koji takođe smatra da je upotreba nacionalne kulture u udžbenicima engleskog poželjna i prihvatljiva.

Kao još jedan argument u prilog ovakvom stavu možemo dodati i činjenicu da je svakome ko uči strani jezik, a naročito detetu, svakako bliža sopstvena kultura od strane kulture, čak i ukoliko je toliko rasprostranjena kao kultura anglosaksonskog govornog područja. Kako nas podsećaju Njuti i saradnici (Newton et al. 2010: 33), Bajram (Byram 1997: 54) ističe da u slučaju učenika koji još nisu stupili u adolescenciju, pri uvođenju interkulturalnih pristupa nastavi treba uzeti u obzir psihološki i moralni razvoj učenika, kao i ograničenja njihovog kapaciteta za samorefleksiju i apstrakciju koje nameće proces sazrevanja. Naime, čak i odrasle

osobe koje ne poznaju anglosaksonsku kulturu će se začuditi ukoliko saznaju da u SAD ne postoje sela kao u Evropi, tj. naselja zbijenog ili razbacanog tipa u kojima svako domaćinstvo ima bar mali zemljišni posed i nekoliko domaćih životinja, a čije se stanovništvo pretežno bavi poljoprivredom ili stočarstvom, budući da u ovoj zemlji postoje ogromne farme, a stanovništvo gravitira ka obližnjim gradovima. Osim toga, ovdašnjem detetu bi svakako bilo čudno ukoliko bi lekcija opisivala porodicu koja zajedno odlazi da gleda bejzbol ili američki fudbal, koja umesto na klasičan odmor na moru, planini ili na selu odlazi na *road trip* (putovanje automobilom koje podrazumeva prelazak izuzetno velikih razdaljina i usputna zadržavanja da bi se nešto videlo), ili koja značajne datume proslavlja u restoranu, a ne kod kuće. Dalje, navođenje poznatih i bliskih mesta, pojmova i ličnosti iz učenikovog neposrednog okruženja svakako olakšava proces učenja jezika i motivisanja učenika da se uključi u komunikaciju.

Uvođenje likova koji pripadaju nacionalnoj kulturi, ali su u čestom kontaktu sa pripadnicima strane kulture, takođe je dobro rešenje u udžbenicima stranog jezika, jer simulira interakciju između pripadnika dveju kultura. U ovom slučaju se mogu predstaviti i realne situacije kada se sopstvena kultura predstavlja pripadniku druge kulture ili kada se o stranoj kulturi uči iz prve ruke. Još jedna pozitivna karakteristika upotrebe nacionalne kulture u udžbeniku stranog jezika jeste i veća mogućnost izbora tema koje su poznate učenicima, kao i identifikacija sa likovima koji pripadaju istoj kulturi. Ovakve situacije deluju sasvim realno, budući da se izvorni govornik nekog jezika koji živi u svojoj zemlji može naći u ulozi domaćina koji strancu predstavlja sopstvenu kulturu, ili da će tokom boravka ili života u inostranstvu imati prilike da govori o sopstvenoj kulturi. Osim toga, u bilo kom vidu komunikacije sa predstavnikom ciljane kulture, poželjno je koristiti ustaljene norme komunikacije kako bi se izbegli nesporazumi ili problemi na kulturološkom nivou, kao npr. ukazivanje poštovanja, obraćanje, izražavanje zahvalnosti i sl.

Uprkos važnosti poznavanja nacionalne kulture, bitno je navesti i ograničenja koja mogu nastati ukoliko je u udžbeniku stranog jezika zastupljena neadekvatno ili disproporcionalno. Iako je sasvim realno očekivati da sagovornik predstavi strancu sopstvenu kulturu, može se reći da udžbenik koji je fokusiran na nju ima i nedostataka. Kao prvo, nije realno očekivati od svih učenika da govore samo o sopstvenoj kulturi i da ne poznaju stranu, niti je korisno držati ih u samo jednom kulturnom okviru. Kao ekstreman slučaj upotrebe nacionalne kulture možemo navesti često citirani primer koji daju Kortaci i Đin (Cortazzi and Jin 1999: 205), koji govore o udžbeniku *English for Saudi Arabia* (Al-Quraishi et al. 1988), te navode da su gotovo svi likovi domaći,

da razgovaraju uglavnom o sopstvenoj kulturi uz specifične kulturne obrasce (npr. odlazak na hodočašće u Meku, ispijanje tradicionalne arapske kafe i sl.), da teme pripadaju samo arapskoj kulturi, pa zaključuju da učenici imaju prilike da vide samo pripadnike arapske kulture u sopstvenom kontekstu i da se likovi predstavljeni u udžbeniku razlikuju samo po tome što govore na engleskom jeziku. Situacija kada pripadnici jedne nacionalne kulture u svojoj zemlji bez očiglednog razloga komuniciraju na engleskom jeziku jeste nerealna, mada se može reći da mnogi autori udžbenika pribegavaju da ih tako predstave, bilo zbog zahteva izdavača, bilo zbog namere da upravo oni budu nosioci interkulturalnosti koja se manifestuje upotrebom stranog jezika. Ukoliko je nacionalna kultura relativno malo poznata, udžbenik ima „lokalnu“ vrednost, tj. ne može se bez izmena koristiti na drugom kulturnom području. Konačno, ukoliko bi se udžbenik oslanjao samo na nacionalnu kulturu, pružao bi skućene informacije o stranoj kulturi i jeziku, pa je stranu kulturu korisno uvesti implicitno, npr. kroz konvencije u govoru, ali i eksplicitno, kao recimo kroz tekstove o načinu života, obrascima ponašanja, slobodnom vremenu i ostalim navedenim elementima kulture zemlje čiji se jezik izučava.

Što se tiče konkretnog odnosa zastupljenosti nacionalne kulture u odnosu na stranu ili međunarodnu, na osnovu literature se uglavnom ne može dati konkretno a univerzalno pravilo ili smernica za taćan broj lekcija u kojima se obrađuje određena kultura. Ipak, na osnovu navedene literature se može reći da to zavisi od razlika između nacionalne kulture i strane, od zrelosti i uzrasta ućenika, kao i njihovog obrazovanja, ali i nacionalnog plana i programa, koji je jedini dokument koji to može propisati.

5. Primer predstavljanja elemenata nacionalne kulture u udžbenicima engleskog jezika

U skladu sa prethodno predstavljenim pregledom teorijskih saznanja u prilog korišćenja elemenata nacionalne kulture u udžbenicima stranog jezika, autori su pokušali i da ih u praksi primene tokom pisanja kompleta udžbenika *English is Fun* za osnovne škole u Republici Srpskoj/BiH imajući u vidu sve navedene potrebe i probleme. Naravno, kratak prikaz ovih udžbenika je dat iz želje da se oni predstave stručnoj javnosti koja bi mogla dati nezavisan sud o njima, a fokus će biti na predstavljanju kulturološkog materijala koji je u udžbenicima zastupljen.

Trudili smo se da izbegnemo najćešće zamke, kao što su predstavljanje strane kulture putem stereotipa. Umesto korišćenja stereotipa, usmerili smo pažnju na

stvarne elemente kulture, ubacivši u materijal mnoštvo primera iz svakodnevnog života, onih koji govore o običnim ljudima, kao i onih vezanih za teme koje su manje ili više bliske učeniku. U najnižim razredima odlučili smo da tekst udžbenika prati jednu tipičnu banjalučku porodicu sa dvoje dece. Kako je mnogo njenih građana tokom i nakon rata napustilo Republiku Srpsku/BiH i otišlo da živi širom sveta, da bismo pomenutu porodicu povezali sa engleskim govornim područjem uveli smo likove njihovih rođaka koji su emigrirali u SAD i žive u Čikagu. Na taj način, učenici su u svakodnevnim kontekstima mogli da prate dogodovštine ove dve porodice, koje smo u kasnijim razredima postupno i progresivno smenjivali temama raznovrsnijim po sadržaju i likovima prikladnijim za starije učenike.

Tokom procesa pisanja ovih udžbenika, kako je rastao nivo jezika, tako su sve važniju ulogu poprimali i primeri vezani za nacionalnu kulturu. Njih smo počeli da koristimo od najranijeg uzrasta. Tako, već u trećem razredu osnovne škole (koji predstavlja prvu godinu učenja engleskog jezika prema nastavnom planu i programu Republike Srpske), u lekciju koja opisuje grad ubačena je fotografija Banjaluke, te su učenici već na tako ranom uzrastu imali priliku da čuju da neko na engleskom jeziku govori o gradu u njihovoj domovini (a kao drugi najveći grad u BiH i najveći grad i administrativni centar Republike Srpske, mnogima je to i rodni grad). U starijim razredima, pored Sarajeva i Brčkog, većih gradova koji ne pripadaju Republici Srpskoj, u lekcije smo uvrstili i neke manje istaknute gradove poput Bijeljine, Prijedora i Doboja. Posebnu pažnju posvetili smo prirodnim lepotama, kulturi, kulturološkim razlikama među konstitutivnim narodima, koje su u čitavoj BiH veoma važna tema. Zbog specifičnosti ove države i njenih entiteta, učenici su imali priliku da nauče važne reči iz vokabulara vezanog za svoju državu, koje inače ne bi bile predstavljene na nivou A1/A2 u udžbeniku stranog jezika stranih autora (primera radi, reč za „entitet“ ne bi bila uključena ni u prosečan udžbenik za B2 nivo koji se radi u srednjoj školi). Da bi učenici bili u stanju da ostvare jedan od osnovnih ishoda nivoa A2, oni moraju biti u stanju da kažu nešto o sebi i sopstvenom okruženju. Bez pristupa prilagođenog specifičnom vokabularu, učenici ne bi bili u stanju da adekvatno predstavljaju svoju kulturu.

Kada je reč o primerima predstavljanja nacionalne kulture, u lekcijama smo pisali o prirodnim lepotama zemlje i spomenicima kulture. Pored toga, pisali smo o strukturi zemlje, i to tako što smo u najmlađim razredima (3., 4. i 5.) spominjali samo osnovne pojmove, kao što su naziv za Republiku Srpsku, dok smo u 7. razredu uveli nazive za entitete. Osim podataka o zemlji, kao i u slučaju strane kulture, trudili smo se da

pišemo o važnim ličnostima iz nacionalne kulture, o domaćim naučnicima i umetnicima, kao i onom po čemu je Republika Srpska/BiH poznata u svetu. Pošto u Republici Srpskoj živi većinsko srpsko stanovništvo, u fokusu je bila srpska kultura ali je u udžbenicima za starije razrede korišćen i vokabular vezan za ostala dva konstitutivna naroda u BiH i njihove verske običaje, što je upotpunilo sliku o raznovrsnosti države u kojoj učenici žive. Uz to, pošto su politika i istorija osetljiva pitanja u BiH, većina ličnosti o kojima smo pisali su poznati umetnici ili naučnici, te istorijske ličnosti u tom kontekstu nismo spominjali. Ali, uveli smo reči za kulturnu raznovrsnost, za tri konstitutivna naroda u BiH, za tri vere, i pisali smo o onim najvažnijim verskim običajima i praznicima. Naveli smo sa kojim državama se BiH graniči. Pored toga, pisali smo i o regionu sa kojim je dosta učenika iz Republike Srpske/BiH povezano, te smo uključili u udžbenike lekcije o Beogradu i o Republici Hrvatskoj.

Prirodnih lepota u Republici Srpskoj/BiH ima toliko da je bilo lako naći mnoštvo primera za uključivanje u udžbenike engleskog jezika, te smo tako određene tekstove posvetili lepotama nacionalnih parkova Kozara i Sutjeska, prelepim rekama Drini, Savi, Uni, Sani, Vrbasu, atraktivnim skijaškim centrima kao što je Jahorina, popularnim ekstremnim sportovima po kojima je Republika Srpska poznata (reč je raftingu na Drini i Tari), spomenicima poput starog mosta u Višegradu ovekovečenom u romanu jedinog jugoslovenskog nobelovca Ive Andrića. Osim Ive Andrića i njegovog romana *Na Drini ćuprija*, u tekstove smo uključili različite umetnike sa područja Bosne i Hercegovine i okolnih zemalja, nekada republika SFR Jugoslavije: tu su pisci Jovan Sterija Popović i Branko Ćopić, pesnici Desanka Maksimović i Aleksa Šantić, zatim najpoznatiji jugoslovenski vajar Ivan Meštrović čija dela još uvek krase mnoge gradove u regionu, međunarodno priznati i nagrađivani režiser Emir Kusturica, muzičari velikani poput Gorana Bregovića i mlade nade poput Nemanje Radulovića i drugih. Jedna lekcija posvećena je i Nikoli Tesli, kao svetski poznatom naučniku srpskog porekla. U tekstove o popularnoj kulturi uključili smo i sve one manifestacije po kojima je Republika Srpska/BiH poznata u regionu pa i u svetu – Sarajevo film festival, Demofest u Banjaluci i Susreti pozorišta/kazališta u Brčkom. Na kraju, pisali smo i o Zimskim olimpijskim igrama u Sarajevu 1984. godine jer je Sarajevo u regionu još uvek poznato kao olimpijski grad.

Od brojnih specifičnosti vezanih za nacionalnu kulturu (a mogle bi se ubrojati u kulturološke razlike u odnosu na države Zapada) odlučili smo se da pišemo o nekim temama koje su načelno manje zastupljene u udžbenicima, a predstavljaju tipične

odlike ovog podneblja. Tako smo pisali o roštilju u prirodi, omiljenoj aktivnosti mnogih stanovnika Republike Srpske/BiH. Osim toga, pisali smo o poseti babi i dedi na selu, što je česta pojava u čitavoj državi i regionu. Nekoliko lekcija posvetili smo poseti rođacima u dijaspori, još jednoj temi koja je spletom nesrećnih okolnosti veoma poznata mladima iz ovih krajeva. To su bile idealne prilike da se domaći likovi iz udžbenika susretnu sa predstavnicima strane zemlje i stupe u interkulturalnu komunikaciju na engleskom jeziku. S druge strane, rođacima koji žive sa različitih strana okeana priredili smo veliko porodično okupljanje prilikom posete roditeljima u Banjaluci, a potom i zajedničko letovanje u obližnjoj Grčkoj, što predstavlja još jednu od osobenosti naroda iz regiona. Uz domaći razdragani duh, učenike smo upoznali sa tipičnim obrascima letnjeg provoda u ovoj bliskoj stranoj zemlji. Smatrajući da tradicija treba da ima svoju ulogu u tekstovima, pisali smo i o specijalnoj školi za srpsku decu u Vićenci u Italiji koja, za razliku od američkih škola koje postoje širom sveta, nije škola u klasičnom smislu te reči, već pruža mogućnosti dodatnih aktivnosti za decu srpskog porekla koja žive u Italiji. Nismo zaboravili ni zanate koji su i dalje veoma zastupljeni širom Republike Srpske/BiH, te smo u udžbenik uvrstili priču o jednom banjalučkom časovničaru. Vaspitne teme prožimaju čitavu seriju udžbenika, pa se tako i domaći junaci, poput njihovih vršnjaka iz SAD, bave ekološkim temama u duhu očuvanja prirodne okoline i zdravog načina života, o čemu ponekad razgovaraju uživo, a ponekad razmenjuju informacije putem elektronskih medija. U toj međusobnoj razmeni informacija i zajedničkim aktivnostima na domaćem ili stranom terenu, naši junaci su imali prilike da u spontanoj komunikaciji kroz zabavne teme predstave brojne i dragocene elemente svoje kulture, kao i da nauče dosta o ciljnoj kulturi.

6. Zaključak

Iz navedene literature i primera može se videti da je uključivanje nacionalne kulture u udžbenike engleskog jezika sasvim izvodljiv i veoma bitan aspekt obogaćivanja nastave stranog jezika zbog koristi koje donosi učenicima i neizvornim govornicima kao nosiocima interkulturalne komunikacije. Može se reći i da jezik ne ispunjava svoju funkciju u potpunosti ukoliko iza njega ne stoji kultura, odnosno svest o razlikama između sopstvene i strane kulture, dok je različitosti u kulturnim obrascima koji se odražavaju i na verbalnu i na neverbalnu komunikaciju moguće i potrebno obraditi.

Literatura

- Al-Quarishi, K.D. et al. 1999. *English for Saudi Arabia*. Riyadh: Ministry of Education.
- Baba, Homi K. 2014. *Smeštanje kulture*, prev. R. Jovanović. Beograd: Beogradski krug.
- Byram, M. 1997. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Canale, M. and M. Swain 1980. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1-47.
- Canale, M. 1983. From communicative competence to communicative language pedagogy. U: Jack C. Richards & Richard W. Schmidt. (ur.), *Language and communication*. London: Longman. 2-27
- Cook, V. 1997. *Second language learning and language teaching*. London: Arnold.
- Corbett, J. 2003. *An Intercultural Approach to English Language Teaching*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Cortazzi, M. and L. Jin. 1999. Cultural mirrors: materials and methods in the EFL classroom. U E. Hinkel (ur.) *Culture in Second Language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press. 196-219.
- Council of Europe. 2001. Common European Framework of reference for Languages. Dostupno na: https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_en.pdf [10.10.2017.]
- Dragičević Šešić, M. (ur.). 2017. *Cultural Diplomacy. Arts, Festivals and Geopolitics*. Belgrade: Creative Europe Desk Serbia, Faculty of Dramatic Arts.
- Đorić Francuski, B. 2015. *Biseri Radža*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Graves, K. 2000. *Designing language courses: A guide for teachers*. Boston: Heinle & Heinle.
- Kramsch, C. 1993. *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Leech, G. N. 1983. *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Newton, J. et al.. 2010. Intercultural Communicative Language Teaching: Implications for Effective Teaching and Learning. U Report to the Ministry of Education Ministry of Education, New Zealand. Dostupno na: <http://www.educationcounts.govt.nz/publications/curriculum/76637/introduction> [10.10.2017.]

- Petravić, A. 2016. *Međukulturna kompetencija u nastavi stranih jezika. Od teorijskih konceptata do primjene*. Zagreb: Školska knjiga. (TEMPUS).
- Scrivener, J. 1994. *Learning Teaching*. Oxford: Heinemann.
- Spratt, M., Pulverness, A. and Williams, M. 2005. *The TKT (Teaching Knowledge Test) Course*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strani jezici ka Evropi bez granica*. 2001. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta.
- Thomas, J. Cross-Cultural Pragmatic Failure. *Applied Linguistics*, Oxford Academic, vol. 4, n. 2. 91-112.
- Vujović, A. 2004. *Francuska civilizacija u udžbenicima francuskog jezika*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Šobe i Marten. 2014. *Međunarodni kulturni odnosi*, prev. M. Šešić. Beograd: CLIO.
- Waller, J. M. 2009. (ur.) *Cultural Diplomacy, Political Influence, and Integrated Strategy. Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare*. Washington, DC: Institute of World Politics Press.

Nataša Janković

University of Belgrade
 Teacher Education Faculty

Nenad Tomović

University of Belgrade
 Faculty of Philology

Bojana Gledić

University of Belgrade
 Faculty of Philology

Summary

NATIONAL CULTURE IN ENGLISH LANGUAGE COURSEBOOKS

Foreign language coursebooks, including those for English language teaching, do not only present the language itself, but also the culture pertaining to the community whose language is being studied. A large number of English language coursebooks can be found on today's market which present the language through the culture of anglophone countries, while the culture that students originate from is generally rarely presented. Although major publishers have editions adapted for large markets, such as, for example, Indian, Chinese or some other, large European market, cultures pertaining to languages with fewer speakers are generally rarely represented in coursebooks printed in anglophone countries. Although some publishers offer localised versions of coursebooks, too, the localisation is mainly applied in smaller segments, while most of the teaching material is still based on the culture of anglophone countries. Thus, coursebooks that are written by foreign authors for international markets can never fully meet the requirements of national curricula, or the needs of the participants in the teaching process.

A combination of elements of different cultures is an ideal framework for language acquisition in correlation with other school subjects that, by their nature, include culture, which is one of the most important aspects of contemporary foreign language teaching. Although it is indisputable that the culture of anglophone countries has to be presented in English language coursebooks, the question is which cultural elements the students will be familiar with, which ones need to be further explained, and to what extent the local (source) culture should be incorporated in the coursebook and how it should be related to the foreign (target) culture.

In this paper, we will try to propose a model that can overcome these problems and offer general guidelines for writing coursebooks intended for a local market.

Keywords: national culture, foreign culture, intercultural communicative competence, foreign language coursebook, English language coursebook